

da nas on opet ugodno ne iznenadi s nekom novom knjigom iz te oblasti.

Marinko Perković

Živa slika povijesti Hrvata

Jure BOGDAN (prij.), *Papinski hrvatski zavod svetog Jeronima (1901-2001). Zbornik u prigodi stoljetnice Papinskog hrvatskog zavoda svetog Jeronima*, Collectanea Croatica - Hieronymiana de Urbe, 5, Papinski Hrvatski zavod svetog Jeronima, Rim 2001.

Zbornik znanstvenih radova, u formatu 24x17 cm na 1213 stranica + CV dodatnih tabela i ilustracija, prigodom stote obljetnice (1901.-2001.), sabire mnoge studije, rasprave, statističke podatke o povijesti, djelatnosti i uzvišenom služenju u Crkvi u Hrvata, Papinskog hrvatskog zavoda svetog Jeronima u Rimu. Zbornik zacijelo pripada u remek djela znanstvenih povijesnih djela o proučavanju hrvatske, crkvene i nacionalne povijesti Hrvata. Radovi tridesetorice eminentnih stručnjaka iz različitih, a najviše povijesnih znanosti objavljeni u zborniku rađeni su na temelju arhivskih, dosada ponajviše neobjavljenih izvora, prije svega samoga Zavoda, papinskih vatikanskih i državnih arhiva u Rimu, Beču, Zagrebu, arhiva zagrebačke i drugih biskupija kod Hrvata te arhivske ostavštine uglednih osoba u svezi sa Zavodom. Zbornik je tako na temelju dokumenata iznio na vidjelo cjelovitu objektivnu istinu, vidjenu kritičkim okom i vrednovanjem znanstvenika o nastanku, previranju oko imena i vlas-

ništvu nad Zavodom, kao i o važnim osobama vezanima za uspostavu, djelovanje i upravljanje Papinskog "ilirskog" a od Pape Leona XIII. i Pavla VI. "hrvatskog" zavoda svetog Jeronima u Rimu.

Zbornik je sastavljen od 7 nejednakih cjelina ili poglavlja. Predgovor djelu napisao je prefekt Kongregacije za katolički odgoj kardinal Zenon Grocholewski, koji, ukratko uokvirivši povijest Zavoda, ističe važnost Papinskog hrvatskog zavoda na početku trećeg milenija za Crkvu u Hrvata. Izraslih 305 studenata u Zavodu u znanstvene uglednike i crkvene predstojnike: biskupe, kardinale, profesore, trajno su proljeće napretka, duhovnog, intelektualnog i pastoralnog djelovanja u hrvatskom narodu. Uvod je napisao sadašnji rektor Zavoda msgr. Jure Bogdan. On navodi glavne povjesnice o Zavodu, posebno ističući Apostolsko pismo pape Leona XIII. *Slavorum gentem* od 1. kolovoza 1901. koje je i bilo povod priređivanja ovog zbornika slaveći njegovu 100. obljetnicu.

Svi radovi u zborniku imaju na početku kratki sadržaj na hrvatskom a na kraju na talijanskom ili engleskom jeziku. Najopširniji je i najvažniji prvi dio: *Zavod kroz povijest: prvi pokušaji uspostave i organiziranja, konačno utemeljenje i djelovanje do danas* (str. 17-396). To je opširno, detaljno i znanstveno obrađena povijest Zavoda na temelju izvornih dokumenata, iz koje se čita i povijest borbe Hrvata za opstojnost, slobodu i nezavisnost.

Slavko Kovačić obradio je u dva dijela *povijest Zavoda* od njegovih prvih početaka sve do 1915. god. Zavod ima svoje korijene u djelovanju Hrvatske bratovštine sv. Jeronima u Rimu koja je osnovala gostinjac - bol-

nicu 1453. god. za Hrvate i hodočasnike iz hrvatskih zemalja. Nakon Tridentinskog koncila koji je tražio već 1563. god. da svaka biskupija ustanovi svoj "kolegij" (sjemenište) koji bi bio "rasadištem Božjih službenika", hrvatski biskupi to su prvo ostvarivali preko rimskih kolegija a potom u Loretu u "Ilirskom kolegiju" prema odluci pape Grgura XIII. Nije to bilo trajno rješenje pa su se hrvatski studenti preseljavali u Fermo, Bolonju, Monte Gargano. Biskupi su smještali svoje studente najvećim dijelom u njemački kolegij Germanicum-Hungaricum u Rimu. Temeljnu odrednicu Zavodu sv. Jeronima dao je papa Siksto V. (1585.-1590.), i sam porijeklom Hrvat, određivši da se uz Tiber na mjestu male crkve sv. Marine sagradi monumentalna crkva sv. Jeronima, uz nju ustanovi Kaptol (1589.) i loretski kolegij prenese u Rim. Budući da još kolegija nije bilo, studenti su smješteni u druga rimska sjemeništa a tek na molbu Hrvatske bratovštine sv. Jeronima Pio VI. 1789. god. odobrava da se hospicij pretvori u kolegij. To je službeno potvrdio Breveom 27. veljače 1790. (str. 26). Podignut je prvi Zavod Collegium Illiricum a uz crkvu i Kaptol. Tako je Zavod započeo aktivno djelovati ali pod utjecajem triju političkih snaga: 1) Austro-Ugarske, 2) Otomanskog Carstva i 3) Republike Venecije, koji su se otimali za smještaj studenata sa svojih područja i upravu u samom Zavodu. U tom vjekovnom previranju političkih snaga Zavod je proživljavao najteže trenutke svoje povijesti. Nakon što je Napoleon 1798. god. osvojio Rim i proglasio Rimsku Republiku, papa Pio VI. bio je zatočen u Toscani. Zavodu su odmah oduzete nekretnine čime je

onemogućeno uzdržavanje studenata (str. 33-34). Mletačku Dalmaciju zauzela je Austrija 1797. god. Studenti su 1798. god. morali roditeljima a Zavod ostaje zatvoren sljedećih 65 godina. Padom Napoleonove Rimske Republike (1799.) nekretnine su vraćene Bratovštini i Kaptolu. Kanonici su se vratili u Zavod ali kolegij je još čekao otvaranje jer se Beč - vrijeme joze-finizma - protivio otvaranju Zavoda. Tek nakon konkordata s carem Franjom Josipom 18. kolovoza 1855. u Rimu se otvaraju nacionalni zavodi (str. 37). Zagrebački nadbiskup kardinal Juraj Haulik (1788.-1869.) želi 1856. god. da se u Zavod sv. Jeronima prima mladež "iz hrvatskih pokrajina, kako bi ona, tu zadojena crkvenim duhom i bogoslovnim obrazovanjem, u svom puku sretnije promicala spasonosnu svrhu religije" (str. 37). Međutim, nemiri u Italiji i opet su odgodili otvaranje Zavoda. Bratovština 1860. god. moli od cara u Beču pomoć da se Zavod otvori i služi svojoj svrsi, tj. obrazovanju budućih svećenika. Beč pomoć uvjetuje postavljanjem svoga delegata u upravu Zavoda. Bratovština to ne prihvaća jer u njemu mogu biti samo Hrvati. Tek na bratovštinskoj sjednici 14. prosinca 1862. u nazočnosti protektora kardinala Petra de Silvestrija donesena je odluka o uspostavi "nacionalnog kolegija u Rimu kako bi u skladu s namislama i izričitoj volji papa slavne uspomene bila trajno promicana povezanost hrvatskog naroda (*nazione illirica*) s tim crkvenim središtem" (str. 40-41). Kolegij je od 1863. do 1871. god. različito nazivan ali prevladava ime "Ilirski kolegij" (str. 43). Ni opet kolegij nije dugo djelovao jer u Rim je

1870. god. umarširala talijanska vojska. Kolegij je opet bio zatvoren a studenti premješteni u Germanicum. Kanonici se brinu više o sebi i svojim interesima nego o studentima. Pokrenuto je čak i pitanje legalnosti rektora Ivana Črnčića. Biblioteka zavoda obogaćuje se ostavštinama kanonika koji tu rezidiraju. Nabavljeni su svi svesci Škarićeva prijevoda Svetog Pisma (str. 55). Ali Kongregacije Svete Stolice traže da se kanonici drže odredaba Pija VI. i obnove uspostavu Zavoda. Hrvatski biskupi na čelu s Josipom J. Strossmayerom uključuju se u rasprave i daju prijedlog Kongregaciji da se Zavod otvori, ali odsada samo, za mlade svećenike iz hrvatskih pokrajina koji bi u Rimu na papinskim učilištima postizali akademske titule. Krčki biskup Vitezić "moli, nek se ne zaboravi na siromašnu Bosnu" (str. 64). Kongregacija za biskupe uvažava 1880. god. prijedlog hrvatskih biskupa i time se osnažuje dekret Pija VI. iz 1790. god. No, još tri godine nisu stizali novi studenti. Tek na inzistiranje pape Leona XIII. hrvatski biskupi 1883. god. šalju svoje prve studente u Zavod. Kako su rasprave i dalje među biskupima trajale o načinu uprave i svrsi kolegija, papa 1889. god. imenuje svoga vizitatora kardinala Serafina Vannutellija (str. 78). Kolegij ostaje zatvoren do 1891. god. Autor Kovačić donio je i dragocjen prilog ovom povijesnom dijelu: popis s kratkom biografijom svih studenata koji su boravili u Zavodu u tri razdoblja do 1901. god. To je prva duga i burna povijest Hrvatskog zavoda sv. Jeronima u Rimu.

U drugom dijelu (str. 99-124) o preustroju Hrvatskog zavoda sv. Jeronima u Rimu 1901., njegovog

otvaranja 1911. i do naglog prekida djelovanja 1915. god. opet piše Slavko Kovačić. Značajno je da su u preustroju Zavoda i njegovih pravila, kao i imena Zavoda, sudjelovali uz papinskog vizitatora S. Vannutellija, svi hrvatski biskupi. Predvodili su ih zagrebački nadbiskup Juraj Posilović, dakovački biskup J. J. Strossmayer i vrhbosanski nadbiskup Josip Stadler. Nakon dužih previranja složili su se da se u Zavod šalju na postdiplomske studije samo mladi svećenici iz 'svih biskupija južnoslavenskog područja'. J. Stadler je predložio da se promijeni ime Zavoda u Collegium Croaticum (str. 103) te da postane "ekumenskim centrom" (str. 105). Drugi su predlagali ime Zavoda Collegium Sancti Hieronymi Illiricorum. Istaknuta je želja da Zavod ostane "zlatnom poveznicom" "južnih Slavena sa Svetom Stolicom" (str. 107). Za rektora izabran je Josip Pazman (str. 109) i predloženi Kongregaciji novi statuti na odobrenje. Kongregacija je proučila prijedloge hrvatskih biskupa i uglavnom uvažila prijedloge. Papa Leon XIII. izdaje svoj apostolski Breve *Slavorum gentem* 1. kolovoza 1901. kojim ukida gostinjac i Kaptol a osniva Zavod kojem daje ime *Collegium Hieronymianum pro Chroatica gente*. U dokumentu su određena pravila za izbor uprave, nabrojene sve biskupije koje imaju pravo slati studente u Zavod. Međutim, značajno je da je vladama odmah zasmetalo ime "pro Chroatica gente". Crna Gora je tražila promjenu imena. Talijani su jednostavno upali u Zavod i postavili mu svoga povjerenika. Sporazumom Austrije, Rima i Vatikana upravu preuzima član Austrijske ambasade

(str. 113). I mnoge druge države, Srbija, Francuska, Rusija, vršile su pritisak na Svetu Stolicu da promjeni ime Zavoda. I papa je popustio te 7. ožujka 1903. mijenja opet ime Zavoda u *Collegium Illyricorum* (str. 113). I unatoč tome Bečka vlada ometa i dalje provedbu *Slavorum gentem* po principu "bit će kako mi odlučimo" te postavlja grofa Coronini-Cronberga za zavodskog administratora koji će to ostati sve do 1915. god. Pio X. ne želi popuštati pritiscima vlada i nastoji da se izvrši *Slavorum gentem*. God. 1906. imenuje talijanskog svećenika Evarista Lucidia za upravitelja Zavoda (str. 116) te tako Zavod konačno prelazi u crkvene ruke, ali još ne u hrvatske. Josip Stadler i dalje traži da se u Zavodu "uzdrži karakter hrvatskog naroda" (str. 118). Pio X. obećaje otvoriti Zavod za Hrvate (str. 119). 'Via facti' 1911. god. bez dozvole austrijskih vlasti u Zavod su smješteni hrvatski studenti i imenovan za upravitelja dr. Janko Borković. Započeo je normalan život u Zavodu ali odmah je započeo i Prvi svjetski rat. Italija i Austrija su u izravnom ratu što je opet izazvalo nevolje za Zavod. God. 1915. studenti su zajedno s upraviteljem Borkovićem morali napustiti Zavod (str. 122). Studenti su prelazili u druge Zavode. Neki studenti (kao npr. S. Bakšić, J. Magjerec i M. Alaupović) nastavili su svoj studij u Innsbrucku i postali poznati teolozi i uglednici Katoličke Crkve u Hrvata.

Stjepan Razum obradio je povijest Zavoda između 1915. i 1928. god. s posebnim osvrtom na političko-pravne dvojbe nastale oko Zavoda (str. 125-334). Rad je izrađen na temelju dosad neobjavljene arhivske građe samoga

Zavoda, vatikanskih, bečkih arhiva i arhiva Biskupske konferencije u Zagrebu kao i mnogih drugih izvora. Na temelju zavodskih kronika iznesene su pojedinosti o upraviteljima, povjerenicima, sporovima među njima, problemima oko izrade "Pravila o životu pitomaca", o formiranju zavodske biblioteke, o slavljenjima u crkvi sv. Jeronima, napose na hrvatskom jeziku uz crkvene i državne blagdane. Djelo je u nekom smislu prepričana kronika sa svojim zanimljivostima, problemima i pokušajima rješavanja tekućih problema. Preopširno ali za istraživača pojedinosti zanimljivo. To je najtužnije razdoblje. Politička previranja raspadom Austro-Ugarske Monarhije i Otomanskog Carstva odrazila su se i na Zavod. God. 1919. Talijanska vlada zaplijenila je zavodsku imovinu i postavila svoje povjerenstvo. Stvaranjem Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca (SHS) nastali su novi odnosi između Svete Stolice, Italije i Austrije. Beogradska vlada postavlja u Zavod svoje upravitelje Vojislava Antonijevića, a potom Josipa Smodlaku i Jevrema Simića. Završetkom Prvog svjetskog rata sve nove države imaju svoje interese i u Zavodu. Nejedinstvo se očituje i među hrvatskim biskupima. Sveta Stolica 1924. god. imenuje Talijana Giovannija Biasiottija upraviteljem i crkve i Zavoda. Savjetnik poslanstva Kraljevine SHS pri Svetoj Stolici svećenik Nikola Moscatello borio se za hrvatske interese u Zavodu iako će ostati često neshvaćen jer je morao plivati između jugoslavenskih interesa beogradskih vlasti i onih čisto hrvatskih i crkvenih. Nakon sporazuma Italije i Kraljevine SHS 27. siječnja 1924. imovina Zavoda predana je Kraljevini SHS. Sveta

Stolica se jednostavno ne snalazi ali inzistira da je Zavod sv. Jeronima crkvena ustanova. Doravnateljem G. Biasiottiju imenovan je Hrvat Ivan Butković ali će se u tom razdoblju pojaviti spor studenata i upravitelja zbog ispoljavanja hrvatskih i jugoslavenskih političkih oznaka i slavlja državnih blagdana u Zavodu. Srbija je neprestano prisvajala pravo na Zavod. S druge strane Sveta Stolica je uporno inzistirala na pravima Crkve u Hrvata nad Zavodom. Ta je prava posebno branio i splitski biskup Kvirin Klement Bonefačić u svojoj okružnici koju je dostavio ministru vjera u Beograd 8. kolovoza 1927. i zagrebačkom nadbiskupu A. Baueru (str. 303). Hrvatska prava na Zavod branio je i vrhbosanski nadbiskup Ivan Šarić (str. 304). On će tek isposlovati da se iz Zavoda ukloni slika kralja Aleksandra (str. 251). Novi upravitelj Beniamino Nardone od 7. studenog 1925. uspješno će s vlastima u Beogradu sporazumima rješavati pravna pitanja o imovini Zavoda te će konačno Kraljevina SHS 18. srpnja 1928. predati zavodsku imovinu predstavnicima Svete Stolice. Imenovano je upravno vijeće Zavoda. Za ravnatelja će potom biti imenovan Hrvat Jakov Čuka i s njim sva vlast nad Zavodom prelazi u crkvene ruke.

Grgo Grbešić obradio je povijest Zavoda *od konačnog rješenja do kraja Drugog svjetskog rata (1928.-1945.)*. Rektor zavoda Jakov Čuka umro je 1. studenog 1828. a novim rektorom Zavoda imenovan je Juraj Magjerec. Zavod je otpočeo životom prema namisli njezinog utemeljitelja pape Leona XIII. izraženoj u *Slavorum gentem* od 1. kolovoza 1901. Međutim, već 1931. god. rimska uprava grada odlu-

čuje svečano proslaviti 2000. obljetnicu rođenja cara Augusta čiji se mauzolej nalazi uza sam Zavod na Piazza Augusto imperatore. Uprava Rima odlučila je preurediti cijeli trg na kojem se nalazilo nekoliko zgrada Zavoda sv. Jeronima. Kako je talijanska vlada već 1924. god. priznala crkveni status Zavoda, rimska uprava odlučila je sačuvati integritet crkve i Zavoda sv. Jeronima (str. 339). Odlučili su srušiti staru zgradu Zavoda a na mnoge intervencije rektora J. Magjerca prihvatili su da novi Zavod izgrade u produžetku crkve, u Via Tomacelli. Zgrada je izgrađena za godinu dana, od 8. rujna 1938. do 12. studenog 1939. U domovini nastala su nova politička previranja između Beograda i Zagreba. Nastaju sporovi između studenata Zavoda i njihova rektora J. Magjerca. Rektora optužuju zbog 'jugoslavenstva'. U Rimu snaži ustaški pokret koji se upliće i u život u Zavodu. Kada je osnovana Nezavisna Država Hrvatska, opet nastaju nove poteškoće vezane uz politička opredjeljivanja. Zapisi svećenika Nikole Moscatella, savjetnika u Jugoslavenskoj vladi pri Svetoj Stolici, osvjetljavaju te događaje. Rektor Magjerec pretrpio je mnogo da očuva hrvatske crkvene interese u Zavodu.

O Zavodu sv. Jeronima nakon drugog svjetskog rata (1945.-1959.) ukratko su zapisali Fabijan Veraja i Milan Simčić (str. 353-362). Nakon kapitulacije Italije 8. rujna 1943. saveznici upravljaju nad Italijom do rujna 1947. god. kada se pripremaju novi slobodni izbori u Italiji (18. 4. 1948.). U domovini je nastalo rasulo. Studenti Zavoda nisu više mogli kući zbog progona Titovih partizana. U Zavod su stizali

studenti koji su završavali studije bilo gdje u inozemstvu. Mnogi prognanici stigli su i iz domovine. Uz njih i mnogi uglednici i nevoljnici koji nisu imali rješenja. Zavod je postao dom hrvatskih izbjeglica svećenika. Po Italiji saveznici su otvorili mnoštvo logora u kojima su se našle tisuće hrvatskih prognanika. Svećenici su se odmah pokušali staviti u službu izbjeglih i nesrećenih ljudi. Već u ljetu 1945. god. opet je osnovana Bratovština sv. Jeronima sa sjedištem u Zavodu s jedinom svrhom: briga za izbjeglice. Nakon montiranog sudskog procesa u Zagrebu nadbiskupu Alojziju Stepincu 1946. god. i u Italiji su divljale racije na izbjeglice koje je Titova država optuživala za ratne zločine (str. 356). Svećenici su započeli organizirati karitativni rad. Zadužili su trojicu uglednih ljudi: dr. Krunoslava Draganovića, Krešimira Zorića i Ljubu Kučana da organiziraju spašavanje i pomaganje logoraša. Tisuće Hrvata izbavljeno je iz logora. Posebno se u spašavanju nevinih ljudi iz logora isticao dr. K. Draganović a kroz Vijeće za emigraciju K. Zorić, Juraj Magjerec i svećenici su se brinuli o Zavodu i crkvi sv. Jeronima. Posebno su organizirali proslavu imenovanja A. Stepinca kardinalom 1953. god. i proslavu 500. obljetnice ustanovljenja Bratovštine sv. Jeronima 21. travnja 1453. Nakon smrti J. Magjerca (1957.) Zavod se našao u žiži pregovora jugoslavenskih vlasti i Svete Stolice. Crkva želi da u Zavod dolaze svećenici na post-diplomske studije a jugoslavenska vlada postavlja uvjete da Zavod napuste "nepoćudni" svećenici. Novi rektor dr. Đuro Kokša našao se odmah u središtu tih neugodnih problema.

Mnogi "nepoćudni svećenici" morali su napustiti Zavod (str. 359). Od 1960. god. mogli su opet dolaziti mladi svećenici na studij u Rim.

Biskup Ratko Perić opisao je *povijest Zavoda sv. Jeronima od 1959. do 2001. god.* Tu je enciklopedijski opisana najnovija povijest Zavoda. Tu su svi osnovni podaci počev od Siksta V. koji je ustanovio Hrvatski nacionalni Kaptol 1589. god. i sagradio crkvu sv. Jeronima. Crkvu su pohodili Pio IX. 1853. god. i Ivan Pavao II. 1981. god. u povodu 80. obljetnice Zavoda. Zatim su u članku nabrojani protektori Zavoda koje nakon Drugog vatikanskog koncila zamjenjuju u skrbi za Zavod Hrvatski biskupi (str. 366). Navodi se da je mons. Đuro Kokša kupio dvije zgrade u Rimu od kojih se, uz ostalo, uzdržava Zavod. Zasluga rektora Kokše je što je uspio kod Svete Stolice da se "ilirsko" ime Zavoda konačno promijeni u "Papinski hrvatski zavod sv. Jeronima". Potom su uz biografske podatke navedena četvorica zadnjih rektora Zavoda (Đ. Kokša, Ratko Perić, Antun Benvin, Jure Bogdan). Doneseni su isto tako podaci o vicerektorima, vijećnicima, duhovnicima, stručnim savjetnicima u ekonomskom i pravnom poslovanju. Nakon što je prikazano i imovinsko stanje Zavoda, R. Perić posebno posvećuje pažnju strpljivim i upornim nastojanjima da se Zavodu dadne ime 'hrvatski' koje mu i pripada. Na zagovor kardinala F. Šepera i upornim traženjem hrvatskih biskupa Zavod je 22. srpnja 1971. odlukom pape Pavla VI. dobio ime "Papinski hrvatski zavod sv. Jeronima" (str. 381). U dugim pregovorima s talijanskim vlastima to je 11. listopada 1982. priznala i

Republika Italija. Posuvremenjeni su i Statuti Zavoda. Potpisivanje Protokola između Svete Stolice i Jugoslavije 25. lipnja 1966. uvjetovano je bilo i s 4 točke koje su se odnosile na svećenike i ravnatelja Zavoda (str. 384). Slom komunizma simbolički označen padom Berlinskog zida 9. studenog 1989. doveo je i do demokratskih procesa u Jugoslaviji. Vatikan je 13. siječnja 1992. priznao nezavisnost Republike Hrvatske a 20. kolovoza 1992. i Bosne i Hercegovine. Zavod otada živi prema zadanoj svrsi u Slavorum gentem pape Leona XIII. Čuva bogati, sada uređeni arhiv Zavoda i dragocjenu biblioteku. R. Perić povijesti Zavoda dodaje i kratku povijest crkve sv. Jeronima jer je to postala zavodska crkva za koju se brine uprava Zavoda. Crkva čuva i kosti mnogih zaslužnih Hrvata i njezinih kanonika. Zavod ima i svoju grobnicu u Rimu na Campo Verano.

U drugom dijelu knjige s naslovom *Vodstvo, duhovni život, sestre* na 233 stranice 8 autora naširoko opisuju život i djelo 6 rektora Zavoda, njegove duhovnike i duhovni život u Zavodu a jedan članak posvećen je sestrama milosrdnicama koje vode kućanstvo u Zavodu.

Matija Berljak prikazao je život rektora *Josipa Pazmana (1863.-1925.)*. Bio je to čovjek visoke kulture ali od svojih suvremenika neshvaćen pa čak i proganjen. On je pokrenuo i časopis *Bogoslovska smotra* Bogoslovnog fakulteta u Zagrebu. Pisao je mnogo i u drugim časopisima u Hrvatskoj.

Pavao Kero prikazao je život i djelo *Jakova Čuke (1868.-1928.)*. Bio je to izvrstan pastoralni djelatnik, generalni vikar zadarskog nadbiskupa, na kratko vrijeme rektor Zavoda sv. Jeronima u Rimu ali iznad svega

izvrstan književni kritičar.

Damir Bobovec napisao je prilog za životopis *Juraja Maderca (1885.-1957.)*. Juraj Maderec službovao je kao svećenik u više mjesta uglavnom izvan svoje zagrebačke nadbiskupije. God. 1928. imenovan je rektorom Zavoda sv. Jeronima u Rimu. Uspješno je proveo preinaku zavodske imovine i sagradio novu zgradu Zavoda. Nakon Drugog svjetskog rata u Zavod je prihvatio mnoge svećenike i druge izbjeglice iz Hrvatske. Postao je predsjednik novoosnovane Bratovštine sv. Jeronima koja je pomagala i zbrinjavala mnoge nevine Hrvate koji su se našli u izbjegličkim logorima u Italiji.

Ivan Golub, na svoj književni način, opisao je svoje dojmove, sjećanja i doživljaje o rektoru Zavoda *Đuri Kokši (1922-1998)*. Za njegov opširan životopis autor upućuje na djelo Stjepana Razuma *Biskup Đuro Kokša (1922.-1998.)*. Nakon donesenih osnovnih podataka iz Kokšina životopisa autor ističe da je on bio "pravi Hrvat, pravi Podravec... ali i pravi podravski mudrac" (str. 488). Pomagao je studentima Zavoda providajući novčanu pomoć ('mandžu'), organizirao izlete svih studenata Hrvata u Rimu koje je okupljao oko Hrvatskog Zavoda. Davao je studentima pouke iz stranih jezika i providao im ljetne praznike u inozemstvu. Imao je nešto profesorskog u svom duhu. Volio je povijest i rado raspravljao o povijesnim događanjima. Nakon potpisanog Protokola Svete Stolice i Jugoslavije 1966. god. prilagodio se novom razdoblju i omogućio dolazak novih studenata u Zavod iz domovine. Ali to mu je pribavilo nerazumijevanje svećenika koji su zbog uvjeta jugoslavenskih vlasti

morali napustiti Zavod. Doživljavao je i neugodnosti ali smatrao je da 'mladog čovjeka treba pustiti da raste' (str. 508). Poštivao je tuda uvjerenja i vlastiti izbor. Osvrćući se na Kokšin način rektorskog služenja i poštivanja različitih uvjerenja pa i prigovora pitomaca Golub je zapisao: "Mladi ljudi podliježu jednoj napasti. Misle da je sloboda u drskosti i samostalnost u neotesanosti, a odlučnost u bučnosti. Sloboda je tiha rijeka, samostalnost je vrletna hrid i odlučnost je smirena riječ" (str. 507). Tako je, prema autoru, prosuđivao Đuro Kokša.

Anton Tamarut opisao je lik rektora *Antona Benčina* (1935.-1996.). Bio je to čovjek svestrane teološke kulture, član Hrvatskog mariološkog instituta od njegova osnutka 1974. god. Sudjelovao na mnogim teološkim tribinama i mnogo pisao u teološkim revijama.

Zavodske duhovnike i duhovni život opisao je Ivan Fuček (str. 449-605). Osim što su nabrojani svi duhovnici Zavoda, autor ističe da su to bili ljudi "s najvišim kvalifikacijama, priznati i na visokim položajima u svojim dijecezama i redovima ili/i profesori na najvišim rimskim učilištima" (str. 604).

Atanazije J. Matanić prikazao je *Život i djelo Ivana Butkovića*, prvog vicerektora Zavoda (1924.-1925.). Autor ga ističe kao vrsnog odgojitelja i jednog od najbližih suradnika biskupa Mahnića, prvaka hrvatskog katoličkog pokreta.

S. Blanka Vrdoljak prikazala je *rad sestara milosrdnica u Zavodu* kroz 77 godina, od 1924. god. do danas. U Zavodu su djelovale u različitim poslovima 22 sestre.

U trećem, veoma važnom dijelu ovog zbornika, *Strukture, osobe, događanja* (str. 637-895) u 12 priloga

različitih autora obrađeni su arhiv, biblioteka, grobnica Zavoda, velike proslave kao i djelovanja nekoliko važnih osoba hrvatske povijesti u svezi sa Zavodom.

Andrija Lukinović, stručnošću arhivara, opisao je *sređivanje arhiva današnjeg Zavoda* u kojem se brižno čuva skupljana građa od utemeljenja ustanova Sv. Jeronima u Rimu iz vremena pape Nikole V. 1453., pa Siksta V. 1589., Leona XIII. 1901. i sve do naših dana. U prilogu je prikazan i sumarni inventar arhiva Zavoda sv. Jeronima.

Knjižnicu Zavoda obradio je Tomislav Mrkonjić. Tu je kratka povijest nastanka knjižnice, skrbi za nju, njezine obnove i suvremenog uređenja. Knjižnica se sastoji od: priručne knjižnice, periodike i skupine više knjiških fondova.

Petar Rajič opisao je *Zavodsku grobnicu* na Campo Verano i donio kratke životopise pokopanih osoba u grobnici.

Veliku pozornost privlače i ostali prilozi u ovom dijelu zbornika. Andrija Lukinović piše o *Bratovštini sv. Jeronima* koja je nakon Drugog svjetskog rata pomagala i spašavala hrvatske izbjeglice iz talijanskim logora. Milan Simčić posebno ističe *djelovanje dr. Krunoslava S. Draganovića* oko spašavanja i smještanja izbjeglica iz mnogih velikih talijanskih logora poslije Drugog svjetskog rata. Fabijan Veraja prirredo je prilog Životopisu mons. *Krešimira Zorića* a Mile Bogović *Josipa Burića*.

Tu je i prilog Juraja Batelje o *proslavi 'Stepinčeva'* - bl. Alojzija Stepinca u Zavodu i crkvi sv. Jeronima. Značajan je i *prilog inženjera Augusta Campa* koji je u službi Zavoda djelo-

vao pedesetak godina. On iznosi uspomene na Zavod, njegove rektore, studente i događaje. Miroslav Palameta obradio je dragocjeno djelo *Istumačenje Pisnih Davidovih, tj. Vitaljićeva Psaltira iz 1703. god.* iz Komiže. Djelo su za knjižnicu Zavoda iz jednog antikvarijata pribavili Jure Bogdan i Andrija Lukinović. Književnik Dragutin Tadijanović zabilježio je u zborniku svoje uspomene na prvi susret s rektorom Đ. Kokšom 1961. god.

Četvrti dio zbornika (str. 899-1018) tvore dva priloga. Sadašnji rektor Zavoda Jure Bogdan u pet priloga priredio je leksikografski pregled: *Pokrovitelji, poglavari i pitomci Zavoda sv. Jeronima* (str. 899-979). Zacijelo je trebalo mnogo vremena i truda sakupiti sve podatke o svim osobama, njihovim djelima, službama i postignutim akademskim titulama. Ne bi se trebalo čuditi ako su se našle poneke pogreške ili manjkavosti u navodima. O autoru ovoga prikaza npr. nedostaju neki podaci pa se može pretpostaviti da ih ima i o drugim osobama, ali u takvim radovima to je skoro neizbježno.

Dragocjen je prilog Ljudevita Maračića u ovom zborniku: *Hrvatski redovnici i redovnice doktori i magistri u Rimu (od 1900. do 2001.)* (str. 981-1018). Iako je riječ o osobama koje su u Rimu živjele i stanovale po mnogim redovničkim, samostanskim zavodima, svi su oni imali jake veze sa Zavodom sv. Jeronima i zato im pripada mjesto u ovom zborniku.

Peti dio zbornika: *Dokumenti* (str. 1021-1043), donosi prijepis pet izvornih dokumenata u svezi sa Zavodom sv. Jeronima od kojih su najvažniji *Slavorum gentem* pape Leona XIII. o ustanovljenju Zavoda sv. Jeronima

1901. god. kao i oni o promjeni imena Zavodu iz 1971. i 1983. god.

U šestom dijelu (str. 1047-1168) Ratko Perić i Jure Bogdan sabrali su cjelovitu bibliografiju o ustanovama svetog Jeronima u Rimu: o crkvi, gostinju, bolnici, bratovštini, Kaptolu i Zavodu. Tu je preko 1850 bibliografskih jedinica od 1565. god. do danas, većeg ili kraćeg karaktera, na desetak jezika. Izvrstan doprinos proučavanju povijesti i značaja svetojeronimskih ustanova.

Ovom dijelu zbornika pridodano je i kompjutorski obrađeno *Kazalo imena i osoba* (str. 1169-1209) što omogućuje lagano istraživanje o osobama o kojima se govori u zborniku. Tom kazalu dodan je i pregledan sadržaj knjige.

U sedmom, zasebnom dijelu zbornika priložene su *tabele i ilustracije* označene rimskim brojevima (I-CV). Tu je na prvom mjestu reljef Ivana Meštrovića: *Sv. Jeronim*, koji je ugrađen kod ulaznih vrata u Zavod. Tu su portreti papa vezanih za svetojeronimske ustanove. Slijede fotografije crkvenih velikodostojanstvenika, rektora, pitomaca Zavoda. Posebno su dragocjene fotografije starog Zavoda i one o izgradnji sadašnjeg, novog Zavoda sv. Jeronima. Izbor fotografija je zacijelo osobna stvar ali je vidljivo da fotografija nekih generacija pitomaca novijeg doba nema dok ih je više iz sadašnjeg vremena. Zanimljivi su i važni tlocrti starog Zavoda i drugih zgrada koje su pripadale Zavodu.

Zbornik je u cjelini dao važnu i bogatu povjesnicu o stoljetnim hrvatskim ustanovama sv. Jeronima u Rimu. Stručnošću i marljivošću svojih autora po prvi put u jednom djelu Zbornik je iznio dugu, bogatu ali i tešku povijest Zavoda, crkve sv. Jeronima, i sveto-

jeronimskih hrvatskih ustanova koje su stoljećima bile vezane uz crkvu sv. Jeronima i Papinski hrvatski zavod u Rimu. Zbornik je najizvrsniji svjedok višestoljetne skrbi Svete Stolice za Hrvate i hrvatsku opstojnost. Sve što je napisano u tom zborniku radova o Papinskom hrvatskom zavodu sv. Jeronima u Rimu jest svjedočanstvo da je Papinski hrvatski zavod sv. Jeronima u Rimu stoljetna najvažnija hrvatska ustanova izvan domovine Hrvatske a u revnoj i ustrajnoj službi Crkve, hrvatskog naroda, evangelizacije i teologije. To je Zavod bio u svojoj bogatoj i teškoj prošlosti, toj svrsi služi i danas u suvremenom svijetu Crkve u Hrvata i hrvatskog naroda u cjelini. Sigurni smo da će tome časno služiti i u budućnosti.

Božo Odobašić

Istina ili podvala?*

Milorad TOMANIĆ, *Srpska Crkva u ratu i ratovi u njoj*, Medijska knjižara Krug, Beograd 2001., 251 str.

... Autorova namjera pri pisanju ove knjige nije savim jasno izražena niti je njegov odnos prema Srpskoj pravoslavnoj crkvi (dalje: SPC) precizno definiran. Sam naslov ponajviše izražava njegov stav o tom pitanju. Njemu je sigurno sasvim jasno da se ta Crkva službeno zove Srpska pravoslavna crkva, no, on samim naslovom ističe da je ona u prvom redu srpska, što će kasnije precizno potvrditi (str. 231). Svoju analizu autor iznosi u 64

članka, koji po svojem pristupu imaju žurnalističku formu, ali po stilu su iznad običnog žurnalističkog a ispod strogo znanstvenog nivoa. Knjiga nudi mnoštvo upotrebljiva materijala i velika je baza podataka. Tematski su svi članci povezani s djelovanjem episkopa SPC prije, za vrijeme i poslije rata u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini, Kosovu i Srbiji. Kratke analize uvijek se temelje na neospornim povijesnim činjicama (autor za njih navodi izvore, ali ne i detaljne stranice), najčešće u obliku službenih stavova redovnih i izvanrednih zasjedanja Arhijerejskog sinoda SPC, izjava i djelovanja patrijarha Pavla, a posebno četiri "justinovca" (Atanasija Jevtića, Amfilohija Radovića, Artemija Radosavljevića i Irineja Bulovića). Autor prati njihovo djelovanje u razdoblju idejne pripreme od 80-ih, te u vrijeme njihove realizacije 90-ih godina 20. st. i poslije...

Autor konstatira, da je od 80-ih godina 20. st. stvarana srpska mašinerija, koja je kulminirala u 90-im, s ciljem ostvarenja Velike Srbije, tog vjekovnog sna svih Srba. Ta ideja okupila je ljude od pera (književnike), ljude u crnom (episkope i svećenstvo SPC), te političare. Autor u ovom djelu istražuje, te u kritičkom duhu prezentira veliki doprinos "ljudi u crnom" toj ideji. Njih naziva glavnim konstruktorima Velike Srbije.

Ideja novog srpskog poretka bila je ona okupljajuća. Ona je "otkrivala" navodnu zavjeru drugih naroda protiv Srba. U toj fazi zagrijavanja najvažniju su ulogu odigrali srpski intelektualci. Podsjećajući srpski narod na njegove

* Ovdje donosimo samo ulomke vrlo opširnog prikaza knjige, jer smatramo da ona ne zaslužuje više prostora. - *Napomena urednika.*